

Titel: Afhandling om Patatos. Med endeel Tanker i Land-Huusholdningen. Meddelt af CHRISTOPHER HAMMER Kongel. Majests. Cancellie-Raad og General-Conducteur over Agershuus Stift i Norge.

Citation: "Afhandling om Patatos. Med endeel Tanker i Land-Huusholdningen. Meddelt af CHRISTOPHER HAMMER Kongel. Majests. Cancellie-Raad og General-Conducteur over Agershuus Stift i Norge.", i *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 14*, C.E. Schwach, Christiania, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_014-shoot-workid2_014_007.pdf (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 14

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Afhandling Om

Patatos

Med endeel Tanker i Land-Huusholdningen

Meddeelt af

CHRISTOPHER HAMMER Kongel. Majests.

Cancellie-Raad

og

General-Conducteur over

Agershuus Stift i Norge.

Christiania

Trykt hos H. Kongel. Majests. privil. Bogtrykker og Boghandler over Agershuus Stift S. C. Schwach og findes sammestæds til kiøbs.

2

Imprimatur:

F. Nannestad.

3

§. 1.

Udi Land-Huusholdningen har Videnskaberne (a) stor Indflydelse, derfor er det fornøden, at Landmænd søger at lære de fornødne.

Huusholdnings-Kunsten er den største iblandt alle. Vel er det en Kunst, ar forhverve; men at holde ret Huus, og ordentlig at anvende det forhvervede er i sig

(a) D. Zinckens Cammeral-Wissenschaft 1ster Theil. Oeconomisch Lexicon 1753. p. 3234 Wirtschaft.

4

4 Afhandling

selv større, ja udkræver større Indsigt og Umage. Mange maae holde Huus med lidet og kommer vel ud; men andre kand ikke komme ud med meget. Naar man frygter for Fattigdom og Uselhed, saa lærer man ved lidet, at blive gode Huusholdere. Denne Kunstes Storhed har Demostenes (b) indseet, naar han siger: πολλάκις δοκει τδ

φυλαξάι τάγαθά τυ κτήσαθαι Χαλεπώτερον

ειναι d. e. det synes ofte at være vanskeligere at bevare end at erhverve Midler.

Aristoteles foreskriver samme Huusholdnings Lov (c); thi at erhvæve og

(b) Demosthenis oper. & orationes. Venet.

1504. Fol.

(c) Aristot. 1. Oeconomie. Cap. 6. Wolf. oeconom. §. 830. §. 648.

5

om Patatos. 5 ikke bevare et intet andet end at øse Vand

med et Soll, hvilket giver Arbeyde og

Møye uden Nytte; han lærer: At en Huusbonde skal gaae med og see til, være først oppe om Morgenen og sidst i Sæng om Aftenen, han bør vide, hvad, naar og hvorledes det bør gøres (d). Dette første udtrykker Ovidius (e) saaledes:

Non minor est Virtus, qvàm qværere,

parta tueri.

At dette er en Sandhed, det viser Verden ved manges Leve-Maade, derfor er det forneden, at lære at holde Huus, og vel at anvende det Forhværvede, saafremt man vil befordre sin Lyksalighed og und-

(d) Xenophontis oeconom. L. 5. λοιπὸν ἀν?ω ἐςι γυνωναι ὅτι τε ποιη?ον, και ὀπο?ε, και ὀπως.

(e) Art. Am. 2. 13.

6

6 Afhandling gaae Mangel og Fattigdom. Mange forøder Midler, førend de har lært at erhvæ« ve, da Forældrene aldrig har lært Børnene, hvorledes de bør bevare det Erhværvede, paa en fornuftig og dydig Maade. Hr. Baron Wolf, viser ogsaa udi hans Huusholdnings-Lære (f) i denne Begivenhed saa vel Forældrenes som Børnenes Pligter.

§. 2.

Plante-Læren er en nyttig Videnskab for en Landmand; thi derved faaer han Kundskab om Væxterne og deres Huusholdnings Brug til Mad, Drikke, Bygning, Klædning, Værktø, Farverie og andre brugelige Ting. Den lærer ham ey alleeneste hvad Mennester, Tamme- og Milde-

(f) C. Wolf. oeconomica §. 394. & 395.

7

om Patatos. 7

Dyr faaer til Føde; men Den er endogfaa i sig selv fornøvelig.

Den Botaniske Philosophie lærer Urternes Kiøn efter Sexual-Systemet deres Bryllup, Fødsels-Læmmer, Castration eller Gilden, Frøemæl og Avling, Sygdomme, Anatomie, eller Itulemmelse og deres Kraft, som tages af Smagen, Lugten, Farven og Stædet: Hr. Linnæus og Needham (g) lærer: At Frøemælet

(g) Linnæi Philosophia Botanica. Stokh. 175 1. p. 278. §. 336. & 337. pag. 90. & 91. §. 145. Tab. VIII. Fig. 151. Needham decouvertes microscop. Leid. 1747. p. 83. t. 5. f. 5. Vaillant discours fur la Structure des Fleurs. Act. erud. Supplem. Tom. VIII. p. 45. Hist. des Scienc. an. 1711. p. 65. & mnem. p. 272. Ludvigs Abhandlung

8

8 Afhandling

udblæser en Frøe-Vind eller auram feminalem, som en elastisk Aande af en Damp-Kugle, der besvangrer og frugtbargiør Eggene. Hr. Hasselqvist, (h) viser de Botaniske Regler, hvor efter man kand lære at kiende Planternes Kræfter, og at de Planter, som ere af et Slag og en Slægt, har alle en og den samme Kraft:

Skaberen har desuden sat Smagen og Lugten tæt ved. hinanden, paa det at alle Dyr ved dem kunde dømmen om det Ædelige.

§. 3. Adskillige Jord-Væxter kand bruges i

de sexu Plantarum. Malpigh. anatom. plantar. p. 40. Philosophic. transact, Num. 287.

(h) Linnæi amoenit. academic. Vol. 1. de de viribus Plantar. §. V. & XXXVII.

9

om Patatos. 9

Dyr-Tiid i stæden for Korn til Brød, hvilket i sig selv er bedre end Barke-Brød. af saadanne Jord-Væxter, ere Patatos som her i Grans Sogn trives got, og giver mangfoldig Frugt.

§. 4.

Denne Væxt kalder Hr. Neichart og Miller (i) Tartuflen, Grund-Birn

Solanum Tuberosum esculentum. Papas peruanorum; papas americanum, flore albo. Solanum esculentum Tuberosum radice rubra. Batate commune desjardins

Her voxer baade dm guule og røde. Hr.

(i) Christian Reicharts Land und Garten-Schatzes

4ter Theil p. 53. §. 4. cap. 2. Millers Gärtner-Lexicon Tom. II. Solanum.

10

10 Afhandling

Hasselqvist (k) siger: At alle af Nat-Skade Slaget ere giftige, og henfører Tartufler, som en Art af Nat-Skade, til den Bær-Bærende, enkelt Kron-Bladede og enkonede Fem-Mandskab, der i Almindelighed er forgiftig.

Han siger: Den har noget mistænkeligt hos sig, men dog i en ringe Grad, som ved idelig Brug frembringer Skade, hvorfor de, fom bruger dem til daglig Føde i America bliver usunde og skabede; men da denne Rod hverken lugter eller smager ubehagelig, saa tænker jeg denne liden Mistanke forgaaer ved Steegmg, Kaagning og Tilladelsen.

(k) Linnæi amoenit. academ. de viribus plantar. §. XIV. Pentandria monogyna, baccifera, monopetala, communiter venenata est.

11

om Patatos. 11

§. 5.

Den store Linnæus fremsætter en Botanisk Lov (l): At Løngifting indeholder ofte mistænkte Væxter, saadanne ere Spise-Saaper

(m), Fungi esculenti pileolo lato, orbiculari, candicante, Casp. Bauhin. cham

pignons og Morkler, der ikke allene bruges paa Mad, men deraf bereedes ogsaa Udenlands heele Rætter, som med Begierlighed spises af de lækre og kræsende Munde; endskiønt Plinius med mange

(l) Linnæi Philos. Botan. p. 282. §. 354.

og p. 278. §. 341. amoenit. academ. de viribus plantar. §. XXVI. og XI. Cryptogamia vegetabilia sæpius suspecta continet.

(m) Dioscorides 1. 4. cap. 83. Galenus de aliment. facult. 1. 2. cap. 69. it. Plin. 1. 22. cap. 13.

12

12 Afhandling

andre holder dem ikke for den sikkerste og sundeste Spise.

Der fortælles vel, at nogle ere dræbte ved denne Gudernes Mad, dog spises den med Lyst, skiønt jeg troer, at Mistanken forgaaer og formildes meget ved Stegning og Kaagning, da det Giftige uddamper eller mister sin Kraft og Skarphed.

Nu maae Patatos steeges, kaages, eller ved stærk Heede tørres, førend de kand spises, eller til Brød tillaves, altsaa skulde man troe, at det lidet mistænkelige saa vel hos dem, som hos Saaperne skulde formildes. Man spiser mange andre Ting, som ere usunde og usikre, hvorfor da ikke ogsaa Patatos? Linnæus (n) tilstaaer selv;

(n) Skänksa Resa p. 355.

13

om Patatos. 13

at Nat-Skaden eller Solanum er ilde lugtende, og derfor ond og mistænkelig. Han siger: At Tartuffel og Potatos ere lige, med den Forskiæl, at Tartuflen har blaae, men Pataterne hvide blommer, saa de ere intet andet end varieteter, saasom hvide og og røde Bønner, dog er Roden paa Tartuflen mestendeels rundere, blekere, mere velsmagende, og har tyndere Skal. Paa nogle Stæder udi Skaane bruges Urten til Grønkaal; men Linnæus fraraader samme, da den ej allene henhører til Nat-Skade Slægten; men har end ogsaa en skarp og ildestinkende Lugt. Overalt maa man ikke agte en liden Uleylighed, siden de ere til stor Nytte udi Land-Huusholdningen. De ere i sær, naar Hungeren trykker, langt bedre end Barke-Brød eller andet saadant.

14

14 Afhandling

Hr. Geoffroy (o) siger: at denne Art af Nat-Skade er den eeneste, hvis indvortes Brug, er uden slemme Virkninger. De gir vel en god Næring, dog blæser de noget op, og tiener ikke en svag Mave.

§. 6.

En Landmand maa ogsaa vide Plantelsen og Jordens Tilberedelse. Naar de plantes, skiæres de store i 4 til 6 Støkker, ligesom de ere store til, saaledes at der blir et Øye paa hvert Støkke; men de mindste sættes heele. De plantes eller sættes ungefærlig som Hviidkaal, 3 Qvarteer eller en Alen fra hinanden 2 en halv til 3 Tomer dybt i Jorden. Kûnhold siger: (p)

(o) Geoffroy materia medica. 5te Deel

p. 203.

(p) Kûnholds experimental, oeconomia pag. 373.

15

om Patates. 15 Det lader smukt, naar de i Hauger eller

paa Marken særtes en qvinconce eller i

Femtals-Rad saasom OOO . De voxer

i alt slags Jord, men med ulige Fordeel. Sort sandig Jord, der ey er for feed, er den bæste og sikkerste. De ligger nogen Tiid i Jorden, førend de kommer op, og naar deres Græs eller Væxt er et Qvarter eller noget mere over Jorden, tager man en Spade, eller et andet Redskab af Hakke eller Grev, graver Jorden til ongefærlig, som Hviidkaal hyppes, hvorved Ukrudet blir borre, og de desuden bævre formeres i Jorden.

De behøver ingen videre Tilsyn, førend de om Høsten bliver optaget, som maa skee,

førend Frostten kommer; thi de taaler ingen Kuld (q), og derfor om Foraaret

(q) Oeconomisk Magazin 1ste Bind p. 195.

16

16 Afhandling maae sættes, naar Jorden er tempereret og tør, naar de ere optagne og har ligget 8te Dage paa er tørt Stæd, saa kand de siden legges i Kiælderen uden Sand, og bevares langt bedre end andre Slags Rødder.

Jo meere aaben og fiin Jorden til deres Plantninger arbejdet, jo bædre; thi de taaler ingen stiv og haard Jord, formedelst de mange og fiine Rødder, De skyder i Jorden, (deres Generation i Jorden er at ansee, som Ægge-Blommerne i en Høne, der hænger ved hinanden med fiine Strænger eller Rødder) da de ikke kand komme frem, og derfor er Leer-Jord den utienligste til deres Avling. Mig er berættet, at deres Frugtbarhed efter Forsøg skal frembringe 50 Fold, naar de (som mældt) faaer deres rætte Jord der ey er for

17

om Patatos. 17 seed, og ej heller alt for mager, men vel

arbejdet, og siin malet, saa den er luftig og aaben.

Vil man sætte dem i et Støkke Vaadlændet Ager, saa maae Jorden vel pløyes, og harves adskillige Gange til

den blir vel mør og reen for Græs; Jord-Klæpperne itu-slaaes med et Græv og Græsses afbæres. Hullet i Jorden kand graves med en Spade eller tyk Kiæp. Græsset kand afrives med en Rive; men naar Urten kommer op, maae Græsset afluges; naar Urten bliver noget høy, saa kand den trædes noget ned med Fødderne, da Roden siges at blive større; Jeg har forsøgt det, men kand ikke sige nogen Forskiæl. Før end Frosten kommer maae de optages af Jorden med et Græv; thi her fryser det dybt ned i Jorden, derfor kand den ikke staae

18

18 Afhandling

i Jorden Vinteren over. I Foraaret 1765. tog jeg nogle Patater op i min Have, som Vinteren over havde staaet ude under Sneen, de vare gandske gode og friske, ubestadiget fra al Frost, saa jeg satte dem igien ned i Jorden, dog maa jeg sige, at Sneen kom tilig, saa der var ikke nogen Tælle i Jorden. Paa dette Stæd vil de dog i Almindelighed ikke blive meget store; thi her er mæst over alt en meget tynd Jord-Skorpe over Bergene, saa Korn-Avlingen er her for en Landmand afstørre Fordeel; thi naar et lige stort Stykke-Jord blir besaaet og besadt med Korn og Patater, og begge males til Mæl, saa er Fordeelen med Kornet større, og Mælet des foruden bedre, saa jeg seer ikke en Landmand derved paa dette Stæd kand have stor Fordeel. Dog man jeg tilstaae, de

19

om Patates. 19

ere mæst nyttige i en Huusholdning udi Kiøkkenet. Med dem kand ogsaa giødes Sviin; dersom de her i Almindelighed vilde voxe store; men de fleeste ere smaae og middelmaadige. Det samme maae siges om det Siberiske Lin og Ærter-Træer, som vel er en Fornøjelse for en Landmand, mere til liden nytte eller Fordeel. Jeg har begge Deelee i min Hauge, dog seer jeg ikke derved nogen særdeles Huusholdnings Nytte; thi Linet behøver Lugning, og Ærterne ere smaae

§. 7.

Det er ikke nok for en Landman, at han kand erhvæve sig Patatos, men han maa endogsaa vide alle muelige Maader, at bruge og anvende dem i en Huusholdning, og der saa vel de kunstige, som nyttige; de Opfindelser ere en Landmand tien-

20

20 Afhandling lige, som ere enfoldige, mindst kostbare, og som tilveyebringes med maadelig Møye; thi Landmandens Tiid er kostbar; et er at gjøre Forsøg i det Lille, men et andet i det Større; En riig Mand kand gjøre det, som en anden ikke kand holde ud; derfor, skal en Opfindelse være til almindelig Nytte udi Landvæsenet, saa maae den have de trende oven anførte Egenskaber.

§. 8. Med Patatos er giort adskillige Forsøg, vil derfor anføre saavel de kunstige, som de gemene, hvilke sidste ere for Landmanden meest nyttige. Af Hauge-Frugter spiser Bønderne mæst Næper, Kaal, Gulerødder og Rod-Kaal.

Men Patatos vil de ikke have, foregivende, at de har noget tørt og modby-

21

om Patatos. 21

deligt hos sig. Svinene vil ey heller spise dem, men udleeder Brød-Smuler som kastes iblant dem. Det samme har ogsaa

Hr. Linnæus (r) anmærket i Skaane og over heele Landet. Bønder forstaaer dog ikke hverken paa en diætisk eller botanisk Maade, at prøve deres Kraft, men dømmes, allene efter lugt og smag, hvilket de har fælles med Creaturene, som gjør det samme.

Den bæste Maade at benytte dem er til Mæl, som kand gøres baade groft og fiiint. Umalet Mæl, som Grækerne kalder άμυλον, og dets Tilbeereidelse beskriver

Plinius og Cato (s). Dette kaldes

(r) Linnæi Skänska Resa p. 155.

(s) Plinius Lib. 18. cap. 7. Cato Lib. de Re rust. cap. 86.

22

22 Afhandling Kraft-Mæl, naar det tørres i Luften om Sommeren, men tørres det udi en varm Ovn, da faaer det Navn af Amdam, der ikke saa læt forderves, som Kraft-Mæl, hvilket, efterdi der allene er tørket i Luften, dog gierne har en naturlig Fugtighed hos sig og derved tættere kand forandres. Dette bruges til Stivelse, Pudder, Kavringer, Bagværk og andre Ting, da det er meget fiint, og ved Tillavelsen skildt fra alt den grove Skall og det kliagtige. Den som vil viide, hvordan en Kraft-Mæl og Amdams Fabriqve bør anlægges, kand læse samme udi Hr. Hof-Raad von Eckharts Huusholdnings Forsøg (t).

(t) Joh. Gotl. von Eckharts experimental Oeconomie. Jena 1754. pag. 555. og 573.

23

om Patatos. 23

§. 9.

Fiint Mæl efter den mig tilsendte Opskrift gjøres saaledes: "Man tager faae eller mange Patatos, ligesaa raae, som de tages af Jorden, og naar de ere reen vaskede river dem paa et Rive-Jern,

kommer reent Vand derpaa; naar det revne er sækket til Bund, slaaes det første Vand af, og reent Vand derpaa igjen; Ved hver Gang krystes det grove i fra, saa sætter det fiine Mel sig paa Bunden. Som man nu vil have det fiint til, saa ved holdes med at slaae Vand af og paa, og siden tørkes det. "

Man kand tørre det paa et Linklæde paa et Bord, men derefter støde eller male der Grove, de kand ogsaa rives Uskallet, da Skallene flyder oven paa ved Vaskningen, og kand aftages ved et Dørslag eller Haar-

24

24 Afhandling

sigt, naar det hver Dag bliver omrørt med en Træstok; Umagen og Bekostningen med dette Mæls Tilberedelse synes ikke at være for en Landmand; thi en Tønde af Patatos paa den Maade males til Mæl vilde koste ham mere, end nogle Tønder Rug eller Hvede at sigte paa en Sigte-Mølle.

Til Supper kand dette Mæl bruges i Kiøkkenet i stæden for sigtet Mæl, da det svæler meget ud. En Skeefuld Mæl blandet blant Chocolate, gjør den tyk uden Æg; naar man bager Brød, saa kand tages den halve Deel af Karrusel-Mæl baade til Suur- og Flad-Brød. Hr. Eckhart Viiser den heele Tillavelse med Amdam, og dens Tørkning baade Sommer og Vinter. Kunde Indrætningen gjøres med Vand-Hiul, saa var det læt-

25

om Patatos. 25

tere, hvorom kand eftersees hos Leupold (u) og andre.

Skulde saadan en Fabriqve forsynes med Jord-Pærer, saa maatte vel Planteringer anlægges, da de formerer sig mangfoldig, og deres Frugtbarhed siges at stige til 50 Fold, af dem kunde altsaa med Nytte gjøres Kraft-Mæl og Amdam. Skaller og andet som spildes, tænker jeg kunde bruges at feede Svin med. Mig er sagt, at dette fiine Kartuffel-Mæl kand bruges til alt slags Bage-Værk, Stivels og Puder, hvilket maatte forsøges; dog siges det at have en emmen Smag.

Jord-Pærer kand bruges i Kiøkkenet paa al Mad, hvorpaa bruges Rødder af

(u) Leupolds Theatrum machinarum

26

26 Afhandling

Haugen; thi derved forlænges Suul-Maden, hvor der er et stort Bord af mange Ædere. De kand bruges, som Sallat, kogte og itu-skaarne med Olie og Edikke: (De smager ungefærlig fom Castanier, naar de ere steegte i en Gaas; ligeledes (v) udi Grøn-, Brun- og Hviid-Kaal.)

Af dem kand bages Brød paa saadan Maade: Man tager tvende Deelee Rug-Mæt og en Deel kaagte afskallede og i tuegnedne Jord-Pærer, knader dem til med Surdej og Gang, som anden Brød-Dej, vg deraf bager Brød, som blir gandske velmagende. Naar de blandes med Malt, saa kand deraf brændes Brændeviin. Caffé

(v) Frauen-Zimmer Lexicon. Art. Erd-Birnen. Allgemeine Haus-Haltungs Lexicon. 1 Tom. Art. Erd-Birnen.

27

om Patatos. 27

af temmelig Smag laves saaledes: Kogte afskallede og ituskaarne Jord-Pærer tørkes, brændes og males, deraf tillaves Caffé. Deere gaaer ogsaa an med Hvede, Rug, Ærter og banket Byg. Der er en Art af Ærter, som kaldes Kicher, Ziser-Erbse,

cicer sativum. C. B. P. cicer fativum sive arcetinum. J. B. fructu albo &

nigro, om disse mælder D. Mich. Bern. Valentinus i sin Urter-Bog, at man kand brænde, male og kaage disse Kicher-Ærter udi Vand, da de smager som Caffé, hvorfor de ogsaa af endeel kaldes Caffé-Ærter; de lugter got, og endskiønt de smager lidet bittere, saa er dog ikke denne Bitterhed modbydelig. Vil man lægge halvdelen af Caffé-Bønner dertil, saa blir den mere behagelig, og næppe kand kiendes af Caffé-Drikkere; naar disse Ærter bliv 1. til 2. Aar gamle, saa mister de

28

28 Afhandling

meget af Ærte-Smagen, og altsaa ere bedre til denne Brug. De ere sunde, da de har en aabende Kraft og ere gode for Steen og Colik (x). (Vil man tage efter Behag noget Caffé til, faaer den en fuldkommen Caske-Smag. Disse maledede og brændte Patatos kand ogsaa bruges ved Tilberedelsen af Chocolate, da man kunde tiltage en Deel Cacao-Bønner, eller skallede og brændte Mandler ved man de lade for at give Smagen. Caffé af Kartufler har jeg drukket: Den Smager maadelig; men har ingen Caffé-Smag, med mindre nogle Caffé-Bønner tilsættes; dog har den lidet viderligt og modbydeligt udi Lugten, men jeg holder Caffé af Hvede, Rug, Ærter og banker Byg sundere og bædere end af

(x) Reicharts 4 Theil p. 163. Millers Gärtner-Lexicon Tit. Cicer.

29

om Patatos. 29

Kartufler, allerhelst naar den med noget Caffé-Bønner bliver blandet. Cartufler kand ogsaa spiises kaagte og steegte med færsk Smør; Irlænderne steeger dem i Asken og spiser dem med Smør og Salt, som Castanier. Der gives vel endnu fiere Maader at behandle Jord-Pærer paa, hvorom dm Lysthavende kand selv eftersee de udkomne Oeconomiske Skrifter. Udi Tydskand og Holland bruges de udi Kiøkkenet: tillige med andre Hauge-Frugter paa Mad og ere nyttige i en hver stor Huusholdning.

§. 10.

Foruden Jord-Pærer gives der ogsaa Jord-Æbler, som kaldes Jord-Artiskoker, efterdi de ligner dem i Smag. Artischocken unter der Erde. Sol altissimus radice tube-

30

30 Afhandlung rosa æsculenta. Corona solis parvo flore, tuberosa radice, Tournef. Helianthemum indicum. Tuberosum C. B. P. flos solis farnesianus, After peruanus tuberosus. Heliantus tuberosa. Linnæus (y) holder Jord-Æbler sundere og mere Velsmagende end Patater: De voxer got paa Dette Stæd; kand ikke vel udrøddes fra det Stæd de ere satte, hvilket tydelig giver tilkiende, at de bædre fordrager og taaler denne Luft end Potater. Med dem er ingen Møye, de staaer ude i Jorden Vinteren over, da de taaler Kuld, de kand staae 4re til 5 Aar paa et Sted, de store optages om Høsten og forvares i Sand i Kiælderen, men de smaae sættes ned igien i Jorden. Man maae ikke afskiære deres Græs-Stængel, thi ellers bliv de gandske smaae, og ey saa

(y) Linn. Skänksa Resa p. 155.

31

om Patatos. 31

møre; hvad man Ikke i Kiøkkenet kand bruge, kand giødes Sviin med.

Disse regnes til Sol-Blomslaget eller Slægten, og ere hidførte fra America, de kaldes ogsaa Jerusalems Artiskoke. Det var nyttigt om enhver Land-Mand alle Tider ville have et lidet Stykke Jord besat med Jord-Æbler for at bruge udi Kiøkkenet, da de i sig selv ere velsmagende, meget fundere og sikkere at spiise, end Patater; om man af dem kunde giøre fiint og groft Mæl matte forsøges paa samme Maade som med Patater. De ere vel lidet Vandagtige og giver Vinde, men spiser man ikke derfor baade Bønner og Ærter?

Disse ere nyttige for en hver Land-Mand, da de voxer paa det satte Stad

32

32 Afhandling

uden Møye Aar efter Aar Vinteren over, og kand giemmes i Jorden Indtil man i hungers Nød behøver dem, da de baade kand bruges kaagte og mueligens ogsaa til Brød-Mæl. Den fattigste Huusmand kand have dem skiult i Jorden, til han behøver dem. I dyr Tid maae de Fattige her betie, e sig af Bark, Been og Halme-Mæl. I Tydskland bruges den unge vg møre Stængel afskallet og itu skaaren tillige med de endnu u-udsprungne Blomster-Knupper kaagte med en Suppe over. I forrige Aar 1765. har været en stor Hungers Nød i sær blant Fattige, som 8te Mile fra Christiania har været nødsaget at bære Korn op paa deres Ryg baade til Frøe og Mad, da en Tønde Korn her i Sognet har kostet 6 Rdlr., og endda ikke været at faae; Aarsagen dertil har tildeels været brændeviins-Brænderne, som uaget

33

om Patatos. 33

al Øvrigheds Foranstaltning med Brændeviins Kiædlers Afskaffelse, & c. i hvis Stæd Brænderne inventere store Gryder til at brænde med for den store Priis og Fordeel Brændeviinet nu er i overalt, opkøber alt Korn, og paa saadan Maade kand udbringe en Tønde Korn fra 8 til 10 Rdlr. da de derforuden har Dranken til deres Creature udi haarde Foraar. Brændeviins-Brænderne brænder nu mere Korn op, end hele Sognet tilforn gjorde; og er her nu aarlig større Korn-Mangel, end tilforn har været, da enhver Mand kunde brænde noget lidet til sin Huns Fornødenhed, for at benytte Dranken i onde Foraar til sine Creaturers Ophold, og var ey heller da Brændeviinet i saa overmaade høy Priis, som nu omstunder, da en Pot giælder 20 ß og derover, da den tilforn blev købt, for 10 ß. Der er forun-

34

34 Afhandling

derligt; i den Tiid, da alle brændte, galt en Tønde Korn det høyeste 3 Rdlr. eller mindre, men i gode Aar kunde Tønden faaes for 7 Ort og 2 Rdlr. Brændeviins-Brænderne tør vel om Høsten nu byde 8 til 9 for et Maal Korn, som tilforn blev solt for 4 Rdlr. eller noget mere; af Rogne-Bær og Ribs er brændt Brændeviin, som ikke i Godhed og Smag viiger for det Franske.

§. 11.

Det er vel artig at vide den kunstige Maade at behandle Kartufler paa, i fald man nogen Tiid skulde behøve det udi en almindelig Hungers Nød; men den gemeene Maade at bruge dem paa i Land-Huusholdning fører større Nytte med sig i det Almindelige; thi naar man har bædre Korn-Arter, saa bruger man ikke Kar-

35

om Patatos. 35

tufler til Det kunstige, uden for at Viise, hvorvidt en Ting kand Drives ved Kunst til fornøden Brug i Nøds-fald. Jeg tilstaaer at det fiine Kartuffel-Mæl er sundere end Kartuflerne selv; thi da er meget af det emme og modbydelige bortvasket, saa de fiine mæl-agtige Deelee ere kuns tilbage. Vel smager de kaagte Kartufler noget modbydelige; men den modbydelige Lugt kiendes bést udi Kartuffel Caffé, som smager dog bedre end den Lugter: dog kand Lugten forbedres ved Tillæg af Caffé-Bønner.

Naar Arbeids-Folkene ikke vil spise dem, hvad skal de da bruges til? at give Fæet i fald de vil have dem, det er for kostbart. Jeg seer da intet fordeelagtigere, end at bruge dem til groft Mæl, og bage Flad-Brød af. Brødet biir got og Velsma-

36

36 Afhandling gende og upaaklageligt. I førstningen har det en Ærter Smag, men naar man tygger længe derpaa, saa synes det at falde lidet hen i der bædske, dog uden nogen Modbydelighed eller Hinder; naar man er hungrig og sulten, saa tygger man ikke saa længe paa Maden og altsaa bliv der umærkeligt. Det er Formodning at det skarpe og flygtige alcalske Salt formindskes ved Tørkningen og Steegningen.

Der vil vel indvendes, at de svinder ind i Tørkningen; det er sandt det gjør alt slags Korn og andet, som tørres. Men er det fordelagtigt og nyttigt, at gjøre fiint Mæl og Kraft-Mæl af dem, saa maae det endnu mere i en Land-Huusholdning være fordeelagtigere, at gjøre dem til groft Mæl, da mand ogsaa nytter alle Skallerne, og alt som ellers flyder bort ved Af-

37

om Patatos. 37

vaskningen, naar de beredes til Kraft-Mæl, og naar de kaages, saa bortkastes Skallene. Saa længe Bønderne har Brød, faa lægges der altid noget til Suul-Mad; men Suul-Mad kand ikke spises uden Brød. Patater kand læt fordærves om Vinteren, men naar de ere tørrede og malede til Mæl, saa ere de vel forvarede, og saa kand Brødet spises uden nogen Modbydelighed, som andet Brød, det er ellers rart at finde hos Bønderne, saa gode Kiældere, at der ey fryser i dem, derfor har de ey heller længe Kaal eller Næpper ud paa Winteren. Endskiønt nu Patater indsvinder, som alle andre tørrede Vahre, saa ere de dog efter mine Tanker mest til Nytte, naar de kand bruges til Brød; ti ar fattes Brød i en Huushoiling er den betydeligste Mangel.

38

38 Afhandling Angaaende Suur-Brød af Patater, da sees i Almindelighed at den Norske Bonde er ikke meget for syred Brød, ikke heller har Bønderne over alt Bager-Ovne, da De til Høytiderne bruger mest Takke-Kager baade af groft og fiint Mæl, stegte paa en opreyst Takke med Ild for og bag den, som er paasadt med Vand, falder selv af naar den er steegt; disse saavel som de tynde Byg-Kager af fiint sigtet Mæl stegte paa Takke ere velmagende, og fast af en bædre Smag end de som ere stegte i Ovnen; Disse Byg-Kager ere sprø og sættes paa Bønders Giæste-Buds Bord i Bryllupper, Begravelser og Høytiderne. Af kogte, skallede og stødte Patater og en fierendeel Rug-Mæl, ellers blir de forløse, siger Hr. Linnæus (z), kand bages Kager, som

(z) Linnæi Skänksa Resa p. 369.

39

om Patatos. 39

smager vel i 8te Dage. Det syrede Brød spises ey meget af Bønder, da de klager over at det suuer dem for Brystet. Kartuffel Suur-Brød kand ey heller vare længe. Tiden tillader ey heller i Aane-Tider en Landmand stedse at lade bage Brød, med flere Uleyligheder, saa seer jeg ikke Patater kand i Land-Huusholdning bruges bædre end til Flad-Brød, som baade er velmagende og varigt. Da dette kand bruges af enhver Fattig; thi naar de om Høsten ere tørrede, malede og opbagte, saa ere de vel bevarede for det heele Aar. Patater ere i sig selv tørre, og jo mere de tygges jo mere voxer de i Munden, saa de synes lidet imodbydelige og ere onde at faae ned. Jeg anseer dem just ikke at være for dem, der har Overflødighed af andre Korn Arter; thi naar man har de bædre foretrækkes de dog de usikkre Patater, men i Man-

40

40 Afhandling gel af de bædre Korn Arter, saa er det got i Hungers Nød, at man veed at bruge dem paa adskillige saavel kunstige som gemeene Maader udi Huusholdningen.

§. 12. Kartuffel-Mæl tillaves paa følgende Maade: naar Kartuflerne om Høsten optages af Jorden, førend Frosten kommer, saa tages saa mange, som man vil have til groft Mæl, vasker vel Jorden i fra dem, derefter lægger man dem hen paa et Stæd, saa Vandet kand rinde fra dem til de blir tørre; siden hakker man dem tillige med Skallene i tu med en Øre i en Træe-Nue, dog at Støkkerne ikke blir større end at de vel kand gaee under Qværnen, og fører dem saa op paa Badstue-Karmen at tørres ved maadelig stærk Varme, rører vell i dem, indtil de blir saa tørre, at de

41

om Patatos. 41

kand males, hvilket let kand skiønnes af enhver; naar de nu ere vel tørkede, saa føres de til Qværnen og males til Mæl; Dette Mæl har en liden Ærter-Smag, dog god og reen. Der er ikke mørkere end Mæl af graae Ærter og har en god Lugt. Naar det biir blandet med lidet Byg-Mæl, tænker jeg i Hungers Nød det kunde bruges til Mojærs-Mæl, da det mueligens udi Vælling og Grød vilde svinde ud, som Ærter-Mæl. Udi Hungers Nød var det Dog bædre end Velling og Grød af Barke-Mæl, som af Fattige blir brugt udi haarde Aaringer.

Skulde der nu være noget mistænkeligt tilbage hos Mælet, saa vilde det mæst Døves, naar Grøden efter Landets Skik blev spist med suur Mælk.

42

42 Afhandling

§. 13.

Kartuffel Flad-Brød bages, steeges paa en Jern-Caffe og udi alt behandles, som andet Flad-Brød. Det stikker

sig meget vel til Flad-Brød; thi Dejen er sey at udælte, som Rug-Dej; man kand tage reene Kartuffel-Mæl uden nogen Blanding af andet, men vil man tage noget Rug-eller Byg-Mæl, til Brey-Mæl, saa skikker det sig bævre baade for Syn og Smag, Da det tillige faaer en Rug eller Byg Smag. Vil man efter Behag blande en vis Deel af Byg og Rug-Mæl til Kartuffel-Mælet, saa forstaaer det sig selv, det bliver endnu bædre. Naar man spiser det uden at vide, hvad det var, skulde man mindst tænke at det var virket af Kartuffer. Denne Mave at bruge Kartuffer paa er nyttigt for en Landmand, skeer uden stor Møye og Bekostning, ja er overensstemmende med

43

om Patatos. 43

den i Landet brugelige Skik og Huusholdnings Maade. I Forhold til Ærter vil jeg regne 3 Tønder Kartuffer, naar de skal tørres og males til Mæl; men derimod er Kartuffel-Mælet igien ungefærlig nok saa tungt i Vægt, som sammen-malet Rug-Mæl, hvilket igien nær holder Vægt med Byg-Mæl, altsaa bliv Kartuffel-Mælet det tungeste i Vægt, som i Drøghed, og i Udsvindelse ikke eftergiver Ærter-Mæl, saa hvad det indsvinder i Tørkningen det op» naaes igien i Vægten og Drøgheden. Da nu Kartuffer paa saa mange Maader kand bruges baade til det kræsne og fornødne i en Huusholdning, i Mangel af bædre Korn-Arter, saa tænker jeg at disse Jord-Pærer bør dyrkes; men da Jord-Æbler ere sundere og bædre, behøver mindre Opsigt og Møye, efter mine Tanker kand bruges sikkert og paa samme Maade,

44

44 Afhandling

som Jord-Pærer, saa synes det tienligt, at en Landmand lægger Vind paa, at unde Jord-Æbler ogsaa hos sig et Støkke Jord, da de her drives bedre, hvilket Hr. Linnæus (a) henregner til Luftens og Jordens Beskaffenhed, at de vil trykke sig og tage Boepæl i Landet.

§. 14.

Flad-Brød er i sig selv sundt; i det mindste hører man aldrig, Bønder klage øver for slimedde Maver. Der er got og kraftigt at arbeyde paa; Flad-Brød Æderne har gierne hvide Tænder, og plages i Almindelighed ikke, saa meget med Tanværk, som andre. Tænderne hos de fleeste af gamle Bønder ere i mere brugbar Stand, end hos mange Suur-Brød Ædere af langt yngre Aar. Flad-Brød

(a) Linnæi Skänska Resa.

45

om Patatos. 45

fører stor Nytte med sig i en Land-Huusholdning; Vi maae takke vore Forfædre, som har indbragt denne ædle Brød-Kunst overensstæmmende med Landets Beskaffenhed. Naar man med et Muschenbroekisk Forstørrelses Glas betragter Kraft-Mæl af Hveede, saa befindes Mælet at bestaae af runde og ugiennemsigtige Kugler eller Blærer, som igien er opfyldt af en fiinere Materie. Af dette sees Aarsagen, hvorfor alt gammelt Mæl og Flad-Brød er drøyere, end det nye maledt og nye bagede, da det første udsvinder og udrotter mere udi Kaagningen; thi Mæl-Blærene, og den derudi fiine Materie, Udsvinder ved Luftens Fugtighed, hvorved forarsages en stor Drøyelse, da det paa saadau Maade udsvinder ligesaa meget, om ikke mere, end det ved Tørkningen er indtørret, følgelig bringer gammelt Mæl og Flad-Brød en

46

46 Afhandling

stor Nytte med sig i en Land-Huusholdning. 3 Aars gammelt Flad-Brød er gandske godt, ja det kand, naar det er vel stegt, giemmes i 10 Aar og derover, og endda er der gandske spiseligt, skjønt drøygt, men noget tørrere i Smagen. Heraf sees det Norske Flad-Brøds Nytte, hvilket ogsaa bruges i Mingrelien, Georgien, Sverrig og Engelland (b), saa der Paa fleere Stæder end Norge bruges saadant Brød.

Naar en Landmand om Vaaren har opbagt sin Forraad til Brød, saa er han forsynet til en anden Vaar, og befriet fra

(b) Cheval. Chardin voyage en Perse T. L. 2. §. p. 186. Ils ont du pain mince comme du papier. Olai Magni Descript. gent. boreal. p. 442. Matth. Westmonaster. Flores historiar. p. 110.

47

om Patatos. 47

al Bagning udi Aane-Tider, da Sommeren er kort, saa vel som om Vinteren da Dagen er kort og kold, og mand knapt faaer Tiid til de andre fornødne Huus-Giæringer; gammelt Brød er drøyt, og naar man efter den gamle Huusholdnings-Maade vilde have sit Stabur forsyner med gammel Flad-Brød, Mæl og Flæsk, som altid er Drøyerer end det nye bagte eller nye malede, saa blev enhvers eget Stabur det bedste Forraads Huus udi Dyr-Tiid og Hungers Nød; da Kartufler, Jord-Æbler, med mere saadant, som Plante-Læren gir os Oplysning om, kunde komme vel tilpas og hielpe til med den anden Forraad af Brød og Mæl, som kunde findes paa Staburet.

§. 15.

Plante-Læren og Natur-Historien vi-

48

48 Afhandling ser os mange nyttige Ting i Landet, saa vi gjerne kunde nøyes med, vore egne Lands Vahre, uden at bruge saa mange Fremmede. I gamle Dage brugtes Klæder af Hiemvævet; Enhver drak Øl i Giæstebuder, og da blev Folk gamle; nu bruges fremmed Drik, og De fleste af de slags Folk bortdøer i sin bedste Alder. Spørsmaal blir; Om Huusholdningen nu staaer paa bædre Fødder end i gamle Dage? Og om de gammeldags korte Trøyer og Klædedragt ikke er mere beqvæmmere for Folk, og sparsommeligere end de nu brugelige? Mon de Fremmede Drikke-Vahre ikke kunde undværes i offentlige Sælskaber? og Klæde-Dragten blive fastsadt? Nu

maae den Sparsommelige nødes til Overflod,

og være med imod sin Villie, efter Skikken, Brugen og Maaden. Jeg kand mindes i min Opvæxt, at Bønderne klædde

49

om Patatos. 49

sig til Kirke udi hiemvævet, nu ere de alle udi udenlandsk Tøy, og Lønner mange Udenlands til Huusgiæringer baade i væsen, spinden og binden. Der burde være en Skam for enhver udi alle offentlige Sælskaber, at indfinde sig udi andet end hiemvævet Tøy. Derimod naar det var hiemvævet, saa kunde enhver bruge det saa kostbart, som han havde Leylighed til. Udi gamle Dage bleve Børnene oplærte udi al slags Huusgiærning og Gaards-Arbeyde, nu forsømmes alt saadant; saa naar de selv faaet noget under Hænder, saa veed de ikke at forsyne det Forhværvede. Man seer rige Forældre har oparbeydet sig fra Fattigdom; men man seer deres Børn og Børne-Børn igien at arbejdes sig ned ad til Uselhed og Elendighed, allene formedelst Mangel af Indsigt udi Huusholdnings-Kunsten. De vil ikke lade deres kiæle og

50

50 Afhandling kræse Børn udi Ungdommen arbejdes eller lære noget, derfor maae de igien paa Alderdommen lide Nød. En overdaadig Leve-Maade forderver Huusbonden selv med hans Børn, Tieneste-Folk og andre unge, som med dem har Omgang (c) thi ligesom

(c) Plato indprænter sine Borgere det samme, sigende: κεφάλαιον ὀρθῆς παιδείας ὀρθή τροφή ὃ: det fornæmste af en ræt Børne-Tugt er en ræt Opdragelses Maade; thi ved Tilvænnelse og Børne-Tugt indplanter den spæde Alder bestandige Sæder, der bliv Dyders og Lasters faste Grundvolde i Livets Fremfart. Aristoteles sætter al menneskelig Lyksalighed i Ungdommens første Tilvænnelse. Derved indtrykkes Dyders og Lasters Billede i de spæde Gemytter, og det i sine inderste Lønkamre skiulte, som fremsættes for alles Øyne. Menander siger:

Σοφίς ὀμιλῶν, κάυτός ἐκθήση σοφός Κακούς ὀμιλῶν, κάυτός ἐκθήση κακός ὃ:

Omgaaes du med de Viise, saa blir du viis; men med de Onde, ond.

51

om Patatos. 51

de ere vandre til Overflod og Ødselhed, saa vilde leve altid, og naar Indkommene ikke kand tilstrække, saa heder det: de kand ikke komme ud, hvorfor de maae opæde alt og efter Døden bedrage sin fattige og arbejdsomme Næste. Onde Exempler giver onde Følger efter sig, og kand sandeligen tilregnes et Menneske nogle hundrede Aar efter Døden. Et Menneske er forbunden at forekomme al Forargelse, og ikke give nogen Anledning til Forførelse (d) fra den naturlige Lovs Forskrift, som forbinder alle Mennesker, der vil leve et Menneskeligt Liv efter Fornuften overeens-stemmende med den guddommelige Villie og Naturen. Et Menneske bør i alle sine Giæringer befordre sin egen og andres Fuldkommenhed.

(d) Wolf. oeconom. §. 652. §. 656. & 657.

52

52 Afhandling

Ved den naturlige Lovs Overtrædelse styrtes der i det største Onde, mister det Højest Gode, og kand ikke være lyksalig. Enhver bør lægge Vind paa at erhverve Sindets, Legemers og Lykkens Gode, og forekomme sin ind- og udvortes Tilstands Ufuldkommenhed. (e) Til alle slags Erhvævelser i Verden udfordres Møye og Agtsomhed. Det er ikke nok, at vi erhvæver Midler, vi bør ogsaa erhvæve os Viisdom, og Sindets Gode. Til dette udfordres ogsaa Omsorg og Umage i at bevare og vedligeholde. Hvad Møye udfordres til vores indvortes Tilstands Forbædring? Hvad Umage i at vedligeholde og bevare den samme fra Forringelse? Hvad udfordres, og hvor vanskeligt er det ikke at erhvæve og bevare et fuldkommen Herredømme

(e) Wolf. Ethic. Tom. 2. §. 527.

53

om Patatos. 53

over Affecterne? Disse bør altid være underlagde Forstandens Regiering, saafremt vi vil blive Lyksalige i Verden. Erfarenhed viser: at mange ere blevne Ulyksalige ved det, de ikke har lært at dæmpe og skiule sine Tilbøyeligheder. Den kloge gjør dette; men den Vellystige tvert imod. Kand den naturlige Forbindtlighed ikke bringe et Menneske paa denne Vey, saa bør dog egen Ære og Velsært holde ham tilbage fra at begaae noget Lastefuldt formedelst de deraf flydende onde Følger, som ere egen Æres og Velfærdts Tab, Verdens Latter og Forhaanelse i Henseende til eens Navn og Røgte, Forargelse for de Blødhjertede og Dydefulde, den hemmelige Sværtelse, og Eftertale paa forskiællige Slæder nær hos og langt fra, andres Forførelse ved lastefuld Opførsel, og er ont Eftermæle baade i Livet og efter Døden. Erfarenhed viser:

54

54 Afhandling

at Fiender har ofte brugt en Hoved-Lyst og Tilbøyelighed til at sværte og fælde et Menneske med ved forefaldende Leylighed. Af Sæderne kand gjøres tæmmelig visse Slutninger til den indvortes Tilstand. Til bøyelighederne røbes ofte af Miner, Lader, Gang og Stæmme, Levemaade og andre Omstændigheder, hvilket og Hr. Wolf og Scipio Claramontius tikstaae, naar de beskriver den moralske Semiotik og Physiognomiæ (f). Endskiønt Opdragelse, Omgang, Oplærelse, og andre Omstændigheder kand frembringe Sæder, stridende mod de naturlige Tilbøyeligheder, altsaa er denne ikke tilstrækkelig, naar man vil giætte sig til Folkes Sæder. Heraf

(f) Wolf. Philos. pract. univers. Tom. II. §. 707. 909. & 910. Claramont. de conjectandis cujusque moribus, & latitantibus animi affectionibus 1. 10.

55

om Patatos 55

sees nu, at alle Ting maa erhvæves i Verden ved Flittighed, og at det i Almindelighed er vanskeligt at bevare det erhvævede, enten det er Legemets, Sindets eller Lykkens Gode. Alt hvad et Menneske erhverver sig, det bør han bruge og bevare (g) paa den rette Maade til sin egen og andres Lyksaligheds Befordring, overeensstemmende med Pligterne. At bruge og bevare det erhvævede paa saadan Maade, er baade vanskelig og møysommelig; thi dertil udfordres en stor Opsigt, Eftersyn og Betænkksomhed i alle Deele og ved alle forekommende Leyligheder. Et Menneske enten han er riig eller fattig, enten han kand fortjene meget eller lidet, finder denne

(g) D.G. Morhosi Polyhistor. Tom. III. Lib. 3. §. 2.

56

56 Afhandling

Slutnings Rigtighed ved Erfarenhed; thi lader han alle Ting saa læt gaae, som det undertiden ved Lykken og andre Tilfælde kommer, saa bliv jo ingen Drøvelse i det; og naar han i Huuset har det eene, saa fattes ham det andet, derfor bør man bruge og (h) bevare det erhvævede, saaledes at det kand strække til de fornødne Udgifter, og gjøre enhver Mand ret og skiæl, hvilket ingen kand nægte at være den rette Ære-Punkt, som enhver retsindig bør stræbe efter; agter et Menneske ikke om at gaae i Graven, som en Ærekiær Mand, saa bør han dog indsee den Uselhed og Elen-

(h) Denne Omsorgs og Erhværvelses Kunst kalder Aristotiles og

xltirik?]. Polit. L. I. cap. 7. 8. og 9. om de chrematistiske og ctetiske Dvder handler Wolf Udførlig i sin oeconomic. §.

358. §. 790. og §. 394.; saa og i hans Ethik, Tom. IV. cap. 3. 4. 5 og 6.

57

om Patatos. 57

dighed han ved sin u-ordentlige Levemaade og Ødselhed sætter baade sig og sine udinaar enhver kommer paa Dørene, og vil have, hvad han med rætte kand til komme. Hvor er da deres Stolthed og store Mod? Saa faaer de opladte Øyne og indseer hvad det er at bruge og bevare det Erhvervede paa den rette Maade; og at det er en Kunst, at holde Huus saaledes, at Indtægt og Udgift kand i det mindste staae i Liighed med hinanden; thi ellers bliv Fattigdom og Uselhed deres Stoltheds og Storagtigheds Belønning, og da forsilde lærer, at det er vanskeligere at bevare end at erhverve Midler. Dette fremsætter Hr. Baron Volff (i) i hans almindelige

(i) Volk. Philos. pract. univers. Part. I.

§. 278. 279. 280. §. 377 til §. 383.

Part. II §. 30. & Jus natur. Part. I.

§. 181. 182. § 636.

58

58 Afhandling

practiske Philosophie og udi Naturens Lov, hvor samme forklares paa en tydelig og udførlig Maade.

Ingen er berættiget at leve, som han vil efter eget tykke, men overensstemmende med Landets Love indrættede efter Naturens Lov, der er grundet udi Tingenes og Menneskens Natur og Væsen. Vilde nu den Overdaadige indskrænke sin Ødselhed og anvende de Pænge til Fabriqvers og andre nyttige Indretninger udi Landet, saa tiende han sig selv, sine Børn, sine Efterkommere og heele Landet, saa han indlagde sig et ævigt og stedsevarende Æreminde og ved saadanne Exempler blev mange opmuntrede, at gjøre det samme baade til sin egen, andres, og Efterkommernes Lyksaligheds Befordring i denne Verden.

59

om Patatos. 59

Den daglige Erfarenhed viser altsaa, at det vel er en Kunst at forhverve noget udi Verden; men at den er større, naar man veed paa den rette Maade, uden at falde til Afveye, ret at anvende det Forhvervede til sin rætte Brug og Nytte ved alle forekommende Leyligheder; udi Hunsholdnings-Kunsten saavel som alle andre Ting er det bést at holde Middel-Vey, hverken at være Overdaadig op heller Gnieragtig, men enhver opføre sig efter sin Stand og Leylighed; thi har en Riig mere aarlig end han kand fortære i sin Huusholdning, saa bør han som en god Borgere anvende noget aarlig til nyttige Indretninger i Landet.

Der er Tid til alle Ting; Tiid til Fornøyer og Tiid til Huusgierninger. Det fornødne, nyttige, artige og fornøyelige bør

60

60 Afhandling

iagttages det ene med det andet i et ordentlig (k) og fuldkommen Huus.

Udi gamle Dage blev Huusgierninger foretaget baade hos Store og Smaa, og man brugte Klæder og Huus-Meubler af hiemvævet og hiemgiort, men nu maae alt være Udenlandsk. Udi Christiani 4ti Recesses 2 Bogs 8 Cap. foreskrives Regler mod Overdaadighed i Brølluper, Barseler, Begravelser og anden unyttig Bekostning; hvoraf sees Tidernes Forandring siden den Tiid. Vilde nu de Rige og Fornemme begynde at bruge indenlandske Vahre og undvære det Overflødige af det Udenlandske, saa formodes den meenige Almue fulgte bag efter. Isocrates siger saa vel om Huusholdnings-Kunsten, som

(k) Wolf. oeconomic. §. 772. ad §. 779.

61

om Patatos. 61

al anden Leve-Maade og Opførsel i Almindelighed:

βγλομαι παράδειγμα κα?αρήσας τον τροπον τυ έμαν?γ τοις άλλοις πολίταις

o: Jeg vil fremsætte mine Sæder som et Mønster for de andre Borgere. Thi det

heder: Scilicet in vulgus manant Fxempla Potentum.

62

63

Tryk-Feyl. Pag. 1. Skal staae ved Christiania, 1766.

- 16. Plantninger: læs: Plantning er.

- 17. Græsses: læs: Græsset.

- 28. man de lade: læs: Mandelade.

- 38. som er paasadt med Vand,

falder selv af naar den er stegt: læs: som ere paasatte med Vand, og falder selve af, naar de ere stegte.

- 41. Mojærs-Mæl: læs: Majærs-Mæl.

- 44. drives: læs: trives.

- 50. indplanter: læs: indplantes.

- - skiulte, som: læs: skiulte Sind.

- - Σοφύς: læs: Σοφοίς. - - Κακύς: læs: Κακοίς.

- 61. Fxempla: læs: Exempla.

64

65

66